

ЭОЖ 81:001.4

Ш.Т. Сауданбекова, М. Ускенбаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.**Қазіргі жапон тілінің әскери терминологиясының
негізгі ерекшелік белгілері**

Қоғамның қазіргі даму сатысында терминология мәселелерін зерттеу лингвистиканың елеулі мақсаттарының бірі болып табылады. Қазіргі заманда адамдар арасында қарым-қатынас және коммуникацияда терминологияның рөлі зор. Сонымен қатар ақпаратты қабылдау дерекнамасы, ғылыми-техникалық прогресті тездету әдісі және де мамандықты игеру құралы ретінде қолданылады.

Түйін сөздер: терминология, әскери терминдер, жапон тіліндегі әскери терминдер.

Ш.Т. Сауданбекова, М. Ускенбаева
**Особенности военной терминологии
современного японского языка**

В статье рассматривается одна из наиболее актуальных проблем военного перевода – проблема военной терминологии, раскрывается сущность термина как языкового знака вообще, так и военного термина, в частности. Кроме того, здесь представлен анализ основных особенностей военной терминологии японского языка.

Ключевые слова: терминология; военные термины; японские военные термины.

Sh. Saudanbekova, M. Uskenbaeva
**Features military terminology
of modern Japanese**

The article is devoted to one of the most important problems in the military translation – the problem of the military terminology. The author of the article describes the definitions of the lexical units «TERM» and «MILITARY TERM». The most important peculiarities of the Japanese military terms are analyzed.

Keywords: terminology; military terms; Japanese military terms.

Қазіргі таңда кәсіпқорлық мәселелері жоғары әскери білім үшін ерекше мағынаны иеленіп келеді. Әскери қызмет ерекшелігі жоғары дәрежедегі мамандарды талап етеді. Сондықтан да мамандарды сапалы дайындаудың жалпы және әскери аударма салаларында ерекше мәнділікті иеленеді.

Әскери аударманың негізгі мәселелерінің бірі терминология мәселесі болып табылады. Ауызша әскери тіл мен қатар жазбаша әскери

тіл де ерекше терминологиялық толықтыққа ие, сондықтан да белгілі бір тілдің әскери терминология ерекшеліктерін анықтай алу, оларды түсіну аударма практикасында ерекше мағынаға ие.

Осы мақаланың мақсаты болып жапон тілінің әскери терминологиясының ерекше жүйесін, әскери аудармашының жұмысын едәуір жеңілдететіндей негізгі терминологиялық типтер мен сөз жасайтын үлгілерді анықтау болып табылады. Зерттеудің практикалық

құндылығы болып анықталған қорытындылар жапон тілінен және жапон тіліне әскери аударманы практикалық курсы ретінде оқыту кезінде қолдана алу мүмкіндігі табылады.

Осыдан басқа жапон әскери лексикасының негізгі ерекшеліктерімен танысу, жапондық әскери әдебиетті оқумен және аудармамен айналысатын адамдарға көмек бола алады.

Мақаланың зерттеу объектісі жапон тілінің әскери терминологиясы болғандықтан, лексиканың берілген қабатының ерекшеліктерін айқындаудағы қойылған мақсатқа жету үшін, ең бірінші осы терминнің тілдік белгі ретінде мәнін айқындап айтсақ, әскери терминнің мәнін анықтау қажет.

Терминдердің негізгі қызметі болып берілген саладағы заттарға, құбылыстарға, олардың қасиеттері мен сипаттарына, қатынастарына тән мамандырылған, шектелген белгілеу болып табылады. Әскери терминология тілдің лексикалық жүйесінің жеке ішкі жүйесін құрайды.

Терминді анықтау мәселелерінің бірі болып терминология мен жалпы әдеби тілдің сөздерін айыру болып табылады. Осыған байланысты пікірлер терминді тілдің ажыратылмас лексикалық жүйесі ретінде зерттеу деген қорытындыға келеді. Бірінші жағдайда термин, субстанциональды сипаттағы құбылыс ретінде қарастырылып, қолданысы ғылыми көсектермен шектелген жалпы әдеби тілден үзілген, яғни бөлек, ерекше, арнайы лексикалық бірлік ретінде келеді. «Терминдер – бұл әдеби нормаға жауап беретін, бойында терминологияға сай, сөз жасайтын үлгілер мен сөз жасайтын элементтерді жинақтайтын арнайы сөздер».

Шынымен де, салалық терминологиялық құрамындағы терминологиялық лексикалық бірліктердің көбісі сол шамада, яғни шектен тыс шықпайды. Бұл ретте осыған латын, грек және т.б. тілдерден енген лексика да толығымен қатысатын шындық бірден көзге түседі. Сондықтан да әдеби тілдің терминологиясы мен лексиканың қарама-қарсы қоюшылығы ақталатын кезі түрлі білім саласының терминдік жүйесі лексикалық құралдары өзге тілдерде қолданылмайтын, өлі тілдердің ауқымды көлемінің тарту немесе солардың негізінде жасалынады. Осындай текті, терминологиялық құрылымы әдеби тілдің лексикалық құралдарынан айқын жекешеленетін терминологиялық жүйелерге, ең бірінші медициналық терминдік жүйе жатады.

Сол уақытта көптеген ғалымдардың көз-қарасы бойынша, «жаңа терминдерді құрастыру кезіндегі алуан түрлі тәсілдерге қарамастан, қазіргі таңда терминдерді құрастыру заңдылықтардың ең маңыздысы жаңа терминдерді жалпы әдеби тілдің, сөздердің негізінде құрастыру болып табылады». Осындай жағдайда терминологиялық лексикалық бірліктер әдеби тілдің сөздер мен байланысы болады.

Дәл осы уақытта, терминологиялық контекстке лексикалық бірлік енгізілсе де, бірақ сол салада нақты дефиницияға ие болмаса, ол да термин бола алмайды. Шынымен де, терминге бекітілген дефиниция өзінде оны ғылыми «толтырудан» тұрады, жүйе құрастыратын іргетасты ұсынады. «Термин дегеніміз – ғылым және техниканың арнайы ұғымын білдіретін, сонымен қатар дефиниция құрауды талап ететін сөз немесе сөз тіркесі».

Берілген немесе өзгеше ғылым саласы арнайы ұғымының бірлігінің функциясын атқару үшін, термин кей талаптарға жауап беру қажет. Терминнің бойында міндетті түрде болатын белгілер туралы түрлі ой-пікірлер бар. Мысалға, А.А. Реформатскийдің ойынша, «термин максималды түрді абстрактік ұғым, бірмағыналы, экспрессиядан тыс тұрады, халықаралық, қисынды, берілген жүйенің өзгеше лексикалық бірліктерімен қарым-қатынасқа түскен, яғни ғылым немесе техника салаларының кейбір құрамына енгізілген кезде ғана өзіндік мағынаға ие болады».

Жалпы алғанда, термин келесі негізгі сипаттамаларға ие болуы тиіс: 1) термин мағынасы айқын әрі нақты анықталуы қажет; 2) берілген ғылым саласының шекарасында термин бір мағыналы болуы тиіс; 3) берілген ғылым саласында арнайы бір ұғымды белгілеу үшін тек қана бір термин қолдануы қажет; 4) термин мүмкіндігінше қысқа болуы қажет; 5) термин деривациялық қасиетке ие болуы қажет; 6) терминдер әмбебап модельдер бойынша құрастырылуы керек.

Берілген жұмыста терминнің келесі жұмысшы қызметі қолданылады: термин болып жеке ғылым саласында пайдаланылып, белгілі ғылым ұғымының номинациясы ретінде қызмет атқаратын сөз немесе сөз тіркесі.

Әскери терминология – бұл арнайы қарым-қатынас сферасында қолданылатын және әскери ғылымның ұғымын білдіретін лексикалық

құралдардың жүйесі. Әскери терминология бейтарап, яғни жалпы лексикадан функционалды түрде ерекшеленеді (әскери іс саласында дәрістеу) және семантикалық түрде (семантикалық шекаралардың нақытылығы, стилистикалық бейтараптылық, эмоционалды өңнің жоқтығы, сонымен қатар бірқалыптылыққа ұмтылушылық).

Г.М. Стрелковский терминдердің келесі ортақ қасиеттерін жинақтайды: әскери іс саласындағы бір салаға мәнделі қатысушылық; терминнің номинативтілігі, яғни контекстен дербестігі; терминнің стилистикалық бейтараптылығы; термин жүйелілігі, яғни белгілі бір әскери объекті немесе белгілі бір әскери қызметін сипаттайтын ұғымдар топтарына қатысушылығы.

Қарапайым, жалпы сөзге қарағанда әскери термин шындықтың тек қана бір объектімен арақатыстығын белгілей алады және де ол ұғым немесе детонат немесе бірдей объектілердің санымен белгіленеді. Бұл бір мағыналы арақатыстық әскери істің тек бір ғана саласының шекараларында орын алады. Терминнің көпмағыналылығы тек әскери істің әртүрлі салаларында немесе түрлі контекстерде ғана қолданылады.

Ғалым Е.Г. Пыриков «әскери терминнің» толығырақ түсіндірмесін ұсынады: «Әскери термин... лексикалық номинациясының бірлігі ретінде анықталады (сөз немесе тұрақты сөз тіркесі), ол әскери ғылым жүйесінің жарғылары мен уағыздары бойынша және де дефиниция бойынша өзінің қолдануы әскери тіл бойынша қатаң регламенттелген ұғым».

Жапондық әскери терминдер негізінде дамыған елдерге қойылатын талаптарға сай келеді, нақтырақ айтсақ, жүйелілігі, дефинициясы, өзінің терминологиялық өрісі бойынша моносемиялыққа тенденциясы бар, сонымен қатар экспрессияның жоқтығы, стилистикалық бейтараптылығы. Мысалға алсақ, сэнся-дайтай «танктық батальон» термин-сөзтіркесінің мағыналық шекаралары штаттары мен қарулану жағдайымен, батальонның әскери тағайындалуымен анықталып, одан басқа өзінің ең жақын қатарындағы келетін қарым-қатынасымен (иерархия) анықталады: сэнся-тю:тай «танктық рота», «танктық бөлімше» және т.б.

Мысал ретінде келтірілген терминдердің жүйелілігі олардың құрамының біртептілігімен

білдірілген. Терминологиялық фонд үздіксіз өсіп жатыр, себебі әскери техника мен қаруландырудың жаңа түрлері пайда болуда, сондықтан да жалпы әскери терминологияға және әсіресе жапон терминологиясына сай жаңа қысқартулар, т.б. қалыптасуда. Кейбір терминдер қолданыстан шықса, басқалары керісінше қолданысқа қайта енгізіліп жатыр, бұл – жапон тілінің әскери терминологиясында жиі кездесетін құбылыс. Жалпы сөздің байлығы сияқты, лексиканың терминологиялық қабаты да көбеюде.

Әскери іс пен әскери ғылым екі бөлек салаға бөлінетіндіктен, сәйкесінше әскери күштердің түрлері, әскери-техникалық терминологияның әскерінің түрлері мен сипаттары, тактикалық, әскери-ұйымдастырушылық салалары бойынша бөлінеді. Қазіргі таңда әскери ғылым өте қарқынды, тез дамып жатқан ғылым саласы. Осыған байланысты әскери терминология күннен-күнге дамып келеді.

Әскери терминологияға арналған еңбектердің сараптамасы бойынша әскери терминдердің тақырыптық-салалық белгілері бойынша келесідей топтарға бөлу мүмкіндігін ашады:

– Әскери бұйрықтар: татэ «Тұр»! ки-о цукэ «Тік тұр»!, томарэ! «Тоқта!».

– Әскери-техникалық терминдер: демпасоку: тэйки «радиолокациялық дальномер».

– Оперативті-тактикалық терминдер: дзинго «әскери тәртіп», бусе «әскердің орналасуы».

– Әскери-әкімшілік терминдер: сикан «дивизиондық аймақ».

– Әскери-топографиялық терминдер: тикэй-тэйсацу «мекеннің жортуылы, рекогносцировтілік».

– Әскери-инженерлік терминде гакэ:дзайрэ: «понгондік-персиравтілік құралдар».

Бұл терминдердің белгілі тематикалық-салалық белгілері бойынша жіктелген топтардың толық тізімі емес. Жоғарыда аталған бірліктерден басқа, әскери-медициналық, авиациялық және тағы да басқа арнайы терминдер бар.

Әскери терминологияның жүйесіндегі негізгі орны әскери іске тән ерекше ұғымдарды білдіретін оперативті-тактикалық терминдерге тиісті. Терминдердің басқа тобы, мысалы, әскери-техникалық, әскери-топографиялық, әскери-медициналық терминдер адам өмірімен тығыз түйіседі. Әскери бұйрықтар деген топ

басқа номинативті топтардан өзінің құрылымы мен түбірлік мазмұнымен ерекшеленеді.

Әскери лексиканың басым бөлігі жарғылармен, уағыздармен, әскери құжаттармен жарияланған және де осының нәтижесінде бір қалыпта салынған. Әдетте әскери терминдерде синонимдес сөздер болмайды, олар өзінің қолдануы бойынша ажыратылады. Әскери терминдердің жүйелік шарттастығы терминдердің бір-біріне деген белгілі бір тәуелділігін (тұраралық және род бойынша ұғымдар, әйгілі иерархия) көрсетеді. Мысалы, әскери терминдердің бұл қасиеті әскери шенеуніктерде көрінеді: – рикусё: «генерал-лейтенант», рикусё: хо «генерал-майор», итто:рикуса «құрлықтағы әскерлердің полковнигі», – нито: рикуса «құрлықтағы әскерлердің подполковнигі». Әскери сферада адамдар әртүрлі ғылым дәрежесі мен дайындықта болғандықтан, әскери терминдер тағы бір талапқа жауап беруі қажет – анықтық, қарапайым, қабылдауға жеңіл. Осы күшке орай әскери терминдер жалпылама лексиканың негізінде құрылған: жұлдызқұрт вагусари, бомба бакудан.

Осындай қасиетке ең бірінші кәсіби коммуникацияны қамтамасыз ететін терминдер (бұйрықтар, бұйрықтар терминологиясы, қаулы, хабарлама) ие. Осы терминдер қысқа, мазмұнның қысқалығын көрсетуі керек: сүңгуір қайық ЖК; сэнсуйкан; ұшақ ко:ку:ки; танк ВДФ сэнся.

Әскери терминдердің жалпылығының қасында жапон тілінің әскери терминологиясы сөз тудырушы элементтерге ие. Оларға есептік жұрнақтар мон– артиллериялық қару-жарақтарға және сэки – әскери кемелерге; термині ко:ку:тай тек Жапонияның өзін-өзі қорғау реалийлерге қосымша ретінде қолданып, қаруландыруы мен саны, тағайымдамасы, бағыныштылығы бойынша 3 бөлімшені белгілейді: «СТК өзін-өзі қорғау авиациялық эскадрильясы», «жойғыш авиациялық СӘК қорғау тобы», «әскерлік авиация жасағы».

Қазіргі жапон тілінде әскери-терминологиялық лексика саласында әрекеттің жарыспалықтың себебіне кең ауқымды мүмкіндіктер бар:

а) шығу тегі әртүрлі терминдердің синонимиясы: бэ:су «база»; садо:-хагурума-со:ти және дифуарэнеяру-гиа «дифференциал»; хэ:си-со:ти және дисупурэй «дисплей»; санъёку-расэнки және санъёку-пуропэра «үш қабатты бұранда»;

б) терминдердің морфологиялық бірнеше варианттардың қатар өмір сүруі: кё:ко:-тэйсацу, бусо:-тэйсацу және тэйсацусэн «шайқаспен барлау»; ко:гэки сингэки және ко:сэй «шабуыл»; сидо:ки және кидо:ки «мәреші»; хэйси және хэйсоцу «қатардағы»;

в) терминдердің толық қысқаша формасының бар болуы: ко:ку:кю:нандан және кю:дан «құтқару авиацияның қанаты»; дзккхаку-гэкихо: және дзю:хаку «ауыр миномет»; хико:гун және хи- гун «әскери соғыс тобы»; дзики-тантики және дзитан «магниттік іздеуші».

Жапондық әскери терминология қазіргі таңда күрделі, үздіксіз дамып келе жатқан терминологиялық жүйе болып өзін-өзі танытады. Жапон тілінің әскери терминдері оларды терминдердің басқа түрлерінен ажырататындай ерекше өзгешеліктерге ие: дамудың жоғарғы деңгейі; көпсалалы мінез; техникалық терминологияның ауыр меншікті салмағы; кең есептік көлем; америкалық әскери терминологияның ықпалы.

Жапон тілінің әскери терминологиясының өзгешелігі анықталып жатыр, ең бастысы, экстралингвистикалық факторлармен, оларға: Жапонияның экономикалық, ғылыми-техникалық, осыған байланысты әскери шаманың қарқынды дамуы, елдің әлемдік алаңға шығуы, сонымен қатар АҚШ-пен тығыз әскери-саяси ынтымақтастық жатады. Аталған факторлар әскери терминологиясының қалыпты әрі сол уақытта қарқынды даму жүйесіне өз үлесін тигізді. Қазіргі жапон тілі тарихи қалыптасқан әскери терминологияға бай, әскери терминологиялық номинациясының жаңа талаптарын орындайтын дамыған тетікке ие.

Жапон терминологиясының көпсалалы мінезі берілген пән терминологиясын ғана сипаттамай, басқа да терминологиялық өрістерді де сипаттауында беріледі. Басқа сөзбен айтқанда, жапон тілінің басқа терминжүйеліктерге қарағанда әскери терминология өз бойына әскери ғылымның ұғымдарының терминдерінен бөлек, басқа ғылым, техника және жалпы адам өмірінің салаларының элементтерін жинақтаған, мысалы, тэйацу «төмен қысым», каймэн «теңіз деңгейі», сайкин- байё: «бактериялардың өсуі», гидомэ «қанды қалпына келтіретін құрал».

Жалпы келесідей қорытындыға келе аламыз: қазіргі заманғы жапон тілі әскери

терминологиясының қызметін анықтайтын негізгі ерекшеліктеріне лингвистикалық және экстралингвистикалық факторларының жиынтығының әсерінен пайда болып, дамып келеді. Лингвистикалық ерекшеліктерге: тілдік жүйе бөлігі ретінде терминология өзгешелігі, ұлттық тілдің тарихи дамуы (қытай тілінен енген сөз жасайтын құралдар мен тәсілдердің

кірмесі), жапон тіліндегі грамматикалық процестер; ал экстралингвистикалық ерекшеліктерге – Жапонияның экономикалық, әскери және ғылыми-техникалық шамасының қарқынды өсуі, әскери ғылымдардың мамандандырылуы мен дифференциациясының үрдістері, әскери ғылымның көптеген салаларының ұғымдық аппараттың күрделенуі мен ұлғаюы жатады.

Әдебиеттер

- 1 Гавриленков, С.И. К вопросу о соотношении термина и понятия [Текст]/ С.И.Гавриленков // Сб. статей. – М. : Воен. ин-т., 1980. – № 16. – С. 42-46.
- 2 Лотте, Д.С. Основы построения научно- технической и др. терминологии [Текст]/ Д.С. Лотте // Вопросы теории и методики. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – С. 6-90.
- 3 Крыжановская, А.В. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии [Текст] / А.В. Крыжановская. Л.А. Симоненко. – Киев : Наукова думка, 1987.
- 4 Маслов, Д.И. Военная терминология современного японского языка (в функциональносопоставительном аспекте) [Текст] : дис. ... канд. филол. наук / Д.И. Маслов. – М., 2002.
- 5 Пыриков, Е.Г. Лексика и терминология современного японского языка в сопоставительном освещении [Текст] / Е.Г. Пыриков. – М. : Изд-во ВКИ, 1988.
- 6 Реформатский, А.А. Введение в языковедение [Текст] /А.А. Реформатский. – М.: Просвещение, 1967.
- 7 Стрелковский, Г.М. Теория и практика военного перевода. Немецкий язык [Текст] / Г.М. Стрелковский. -М. : Воениздат, 1979.
- 8 Суперанская, А.В. Общая терминология: Вопросы теории [Текст] / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильевна. – М. : Наука, 1989.